

Marijana Tomelić Ćurlin

mtomelic@ffst.hr

Dijana Ćurković

dcurkov@ihjj.hr

Priče iz folklorne tradicije poluotoka Pelješca

ABSTRACT. Tomelić Ćurlin Marijana, Ćurković Dijana, *Priče iz folklorne tradicije poluotoka Pelješca* (Tales from the Folklore Tradition of the Pelješac Peninsula). „Poznańskie Studia Slawistyczne” 3. Poznań 2012. Adam Mickiewicz University Press, pp. 275–288. ISBN 978-83-232-2473-0. ISSN 2084-3011.

The paper presents a research of Croatian folklore tradition of the central part of the Pelješac peninsula included various aspects of traditional culture: from legends, beliefs and customs to poems, stories, adverbs, etc. A special regard was given to the beliefs in the supernatural forces. The main purpose of the paper is to show that folklore tradition is not a relic of the past, but rather a natural part of life in this community.

Keywords: folklore, folktales, Pelješac, beliefs, customs, tradition, dialect

U ovom se radu promatra usmenoknjiževni element folklor, prisutan u svim svojim mnogim i raznolikim, kao što ih naziva Dan Ben-Amos¹. Upravo zbog veoma širokog semantičkoga spektra engleske kovanice *folklore* (< eng. *folk* ‘narod’ + eng. *lore* ‘znanje, baština’) ovdje se primjenjuje njegovo široko, svakodnevno poimanje. Naime u *Rječniku hrvatskoga jezika* uz natuknicu *folklor* stoji: „kulturalna baština naroda sačuvana u mitovima, usmenoj književnosti, običajima, nošnjama, rukotvorinama, muzici i likovnom izražavanju u okviru koje pojedinac stvaralac ostaje nepoznat”². Folklor je dakle odražen kroz kolektiv, a pojedinac je, osim kao protagonist narodnog usmenog stvaralaštva, važan jedino ako pripada tome kolektivu. U toj kompliciranoj strukturi „raznovrsnih elemenata koji

¹ D. Ben-Amos, *Prema definiciji folklor u kontekstu*; u: *Folkloristička čitanka*, ur. M. Hameršak i S. Marjanić, Zagreb 2010, str. 121.

² V. Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb 2000, str. 233.

su međusobno povezani”³ posebno mjesto zauzima usmena priča, za koju Maja Bošković-Stulli kaže da postoji jedino u činu pričanja od kojega je neodvojiva: „upravo s tog aspekta temeljne su razlike između napisanih književnih djela koja postoje kao jednom za svagda utvrđeni tekstovi, i onih koja postoje jedino u pričanju, premda se mogu kasnije i zapisati”⁴. Vrijednost usmene književnosti proizlazi upravo iz njezine nepisane, nefiksirane prirode; varijante njezinih narodnih oblika potvrđuju „bogatstvo njihove neukalupljive izmjenjivosti, uz stabilnost osnovnih struktura”⁵. Neke od zabilježenih usmenih priča iz središnjega dijela poluotoka Pelješca, tj. njihove varijante, mogu se pronaći gotovo na svim hrvatskim prostorima⁶, a i šire⁷ pa je dio rada posvećen najvažnijim značajkama dijalekta na kojemu su ispričane.

1. Izvori

Prvi izvor za rad bio je rukopisni dnevnik Rine Tomelić (rođ. 1949.) koja već dugo bilježi književnouslymenno naslijeđe poluotoka Pelješca. Tu su se našle razne priče, pjesme, običaji i vjerovanja koja je čula od svog oca, a on opet od svoga, što je tipično za usmenu književnost, koja se prenosi *s koljena na koljeno*, odnosno s jedne generacije na drugu. Provedena su i terenska istraživanja, i to 2006., 2007. i 2012. godine. Posebna je pozornost posvećena središnjem dijelu poluotoka: mjestima Kuni, Pijavičinu i Potomju. Kazivači su većinom bili govornici iznad 50 godina. Prikupljen je čitav niz književnouslymenih oblika, kao što su pučke epske i lirske pjesme, fraze, poslovice, bajalice i dr., no za ovaj rad izabrane su priče koje su tematski slične.

Opisano je deset priča. Navode se njihovi naslovi s kraticama navedenim u zagradama: *Crna ovca* (CO), *Prnčeva spila* (PS), *Vile* (V), *Napri-*

³ H. Strobach, *Methodologische Aspekte der Erforschung von Folklore im historischen Kontext*, „Narodna umjetnost” br. 26, 1989, str. 72.

⁴ M. Bošković-Stulli, *Priče i pričanje*, „Stoljeća usmene hrvatske proze” br. 6/34, 1997, str. 97.

⁵ Eadem, *Usmena književnost kao umjetnost riječi*, Zagreb 1975, str. 264.

⁶ „U hrvatskoj sredini još uvijek postoji usmena književnost u izvedbi, štoviše u brojnim izvedbenim mogućnostima”. S. Botica, *Trajno živa usmenoknjiževna baština*, „Narodna umjetnost” br. 42/2, 2005, str. 127.

⁷ Cf. V.S. Karadžić, *Etografski spisi o Crnoj Gori*, Beograd 1987.

kuće (N), *Ni o drvo ni o kam* (NDK), *Mare* (M), *Skos* (S), *Tica* (T), *Plašila* (P), *Đini* (Đ)⁸. Kazivači su proizvoljno naslovljavali priče. Imena kazivača navode se uz priču koju su oni ispričali.

Svi zapisi prikupljeni su od pučkih kazivača i preneseni u izvornom obliku, dakle bez intervencija u vernakular. Uz svaki tekst navedene su nepoznate riječi. Prije književne analize dan je osvrt na *peliške* govore, odnosno na neke jezične zanimljivosti potvrđene u tekstovima.

2. Zapisi

Virovanja

Cr̃nā óvca

Jèdan je čóvik pripovídō da je vídijo cr̃nū óvcu kàko idē pramā njemu i tãman da će ga glavôn búbnit, a óna néstala. Jūdi bi po nóci hòdili s glãmícōn. Svítlili bi ispri sebe. Kã bi is kućē izãšli, tríbalo se prikřstít ispri sebe, sa strãne da te niko ne napãde. Kō se né bi prikřstijo, kã je mřklo, cr̃nā óvca bi ga dòčekala i búbla. Tĩ sũtra ne bi mōgō hòdi na ràbotu.

(Vlado Surjan, rođ. 1922)

Přnčevã spĩla

Na Čúćínu imã jédna spĩla. Tãmo su hòdili ònĩ kōjĩ su čúvali stōku. Govòrilo se da su tãmo žívili pécín-skĩ jūdi. Čějãd je tãmo hòdila. Govòrilo se da se tãmo nášlo dvã mètra dèbelōg pèpela. Jèdan je náš čóvik pōšō čúvat kóze. Smřklo mu se na Čúćínu. Nĩje imō kũd-kãmo nēgo ù spĩlu. Nalòžijo òganj, ništo mãlo izijo kã òko pónoća, niko dòlazi. Vídĩ divōjka jédna nóga o tōvara, a drũga o divōjke. Bijo bi je òn pòcerō, ma ga je bílo strah. Óna ga pítala mōžē li se mãlo ògrijat. Ón je lípo pústijo. Divōjka mu rékla: – Dōk ti je na ràmenu glãva, dãj mi četiri kóze. Njēmũ bílo tēško dã kóze. Tríbalo mu je da

Rječnik manje poznatih riječi

CO

prãma – prema
búbni(t) – udariti
glãmica – triješčica
mřklo – mračno
hòdi(t) – ići
rãbota – posao

PS

Čúćín – brdo iznad Pijavičina
hòdi(t) – v. CO
čějãd – ljudi
smřkni(t) se – zamračiti se
spĩla – špilja
ízĩ(t) – pojesti
tōvar – magarac
bĩja – grana
smřč – vrsta drveta, smreka
búba(t) – udarati

⁸ Cf. M. Tomelić, *Tradicionalna vjerovanja u usmenoj predaji*, „Čakavska rič” br. 30/1–2, 2002, str. 461–473; eadem, *Peliške smihurice*, „Čakavska rič” br. 32/1, 2004, str. 145–155; eadem, *Peliške smihurice II*, „Čakavska rič” br. 22/2, 2004, str. 311–318.

dòđe k sěbi, a kã je dòšò, ùzejo jědnu vėliškũ bĳju o smřca i kãzò: – Opěče, ožěže, Vůko Vukójeviću! – i ùdri búbat po njòn. Ěto tí tvóje kozě, a jã ĳdēn sã svojĳn púten.

(Vlado Surjan, rođ. 1922)

Víle

Īmã jědna bũža na Pěćíštu i tũ su víle stãle. Nĳsu nĳkomu nãškodĳle, a žĳvile su sãme. Bíle su lípe, kãko đĳvõjke đũgĳh kósã. A nõge su in bíle jědna od tóvara, a đrũga o čõvika. Ūjutru bi ih vĳdili kãko nõsũ võdu u zlátnõn lámici da se ùmĳjũ.

(Vlado Surjan, rođ. 1922)

Nãprikuće

Mãlĳ Ánto ĳgrõ se na nãprikuću. Hòdila jědna žėna púten, dòšla do mãlõga, pomilúšila ga po glãvi i rékla: – A lípõga lí mãlõga – i prodúžila đãjě put Jãnjine. Dĳte nãkon téga pãlo ù nesvis, pãralo se da je mĳtvo.

Skũpĳlo se svĳta, sũsidã, pãrentě. Ōvĳ ò doma, uzvĳtili se: – Tõ je bíla nĳka vĳštica – pa svě petãjũ rõge. – Hòtila mu je ĳzis sřce!

Ōtac pòšò za njòn. Sũstĳgõ je i navãlijo ná nju.

– Hódĳ s vrãgon, vrãtĳ mi mãloga! – Kãko ga je sãmo glědala onĳn svojĳn põganĳn òčĳma.

Ōtac se pripõ i pòšò pũ doma. Kã je dòšò dõma, đĳte se rěfãlo, põčelo jĳs, smĳja se. Těga in je mòmēnta krěpala kõkoš u kõšari. Jũdí su znãli da je tõ bíla vĳštica da je ĳzila Ántu sřce, a stãvila mu ònõ od kõkošĳ. Ánto je narěsõ, bĳjo đõbar i tĳh. Svĳ su govõrili da je tõ zãtõ štõ ĳmã sřce od kõkošĳ.

(Vlado Surjan, rođ. 1922)

Nĳ ù drvo ni ò kam

Jėdan čõvik dòšò óde u nãs pròda stõku. Dòšò u Pĳjavičino i pĳtõ jednõga bí li ga prĳmĳjo na kõnak. Tĳ ga je prĳmĳjo ùz oganj na põpret i dõ mu jědnu vrĳću

V

bũža – rupa

Pěćíšte – ime brežuljka

tõvar – v. PS

lãmica – mala posuda

N

nãprikuće – prostor ĳpred kuće

hódĳ(t) – v. CO

Jãnjina – mĳesto u središnjem Pelješcu

pãra(t) se – čĳniti se

pãrēnta – rodbina

petãva(t) rõge – rukama napraviti znak rogova, skupiti šaku s ĳspruženim kažĳprstom i malim prstom

hótĳ(t) – htjeti

põgan – zločest

mòmēnat – trenutak

rěfa(t) se – oporaviti se

krěpa(t) – umrijeti

kõšara – štala, kokošinjac

NDK

kãm – kamen

prĳmĳti na kõnak – primiti na spavanje

od kòsreti da ná nju lèžē. Kã je lègō òdma se stvòrila svìtlòs. A táda ù kući nìje bìlo lètrikē. Dóšle nèkē žènske. Dìgla se jédna; nòsila je bagùlìnu u rúci i š njòn razgìmila žèravu. Pópret se otvòrijo, a u srídi se pokazō žmùl nìkē másti. A òn se prāvijo da cìlō vríme spì. Óne se nàmazale i rékle: – Ni ò drvo ni ò kam, nèg ù Puju pod órah!

Tèga mòmènta prìtvòrile se u mùhe brènkujē. Ulètile óne u kònobu, naválile nã bačvu. Raspojásale se, hihóštrajū se. Kã je òn tō vídijo, pòšō i òn na pópret, razgìnijo žèravu i ukázō se ònì ìstì žmùl. Učinijo kō i óne i rēkō: – I ò drvo i ò kam, i ù Puju pod órah!

Pritvòrijo se u mùhu brènkujē, pròšō kroz kjučànicu pa u kònobu. Pòčeo búba i ò drvo i ò kam. Sãv se ruvinō. Da ga ne prìpòznajū, pòčeo i òn srka víno. Kãko je bìjo nàučen, tãkō je i sã učinijo, prikřtìjo se i rēkō: – Pòmoz Bòg! – Dušìna, dušìna – pòčele óne víka i bíža. Òn glèdã, pòstō je jòpet ònì ìstì čóvik, sãmo sãda cìlì ishrdan.

(Vlado Surjan, rođ. 1922)

Máre

Máre je bíla hãt od ženē. Ókrugla kō bãčva. Njū je víšē púta mòrila móra. Újutro bi se óna dìgla i òdma pòčela prìpovída kãko je sìnóć kãd je légla u pòsteju, svē bìlo dóbro. Ónda da je nìšto probúdìlo ùsri nòci, nìje se móglã pomáknìt iz pòstejē, ni glãvu pòdignìt, ni rúke ícat, ni nògama mřdat. Móra jon je kléčala na prísima, nìje móglã glãsa pústìt. Mùčìla se Máre da je zbãci sã sebe, àlì nìje nìkako móglã. Dóbro je dřžala, ščépala. Kã je pòšla cã, bíla je svã slòmjenã.

(Rina Tomelić, rođ. 1949)

Skòs

Mãla je bíla curétak, lípō díte stàsalo u cùricu. Ísprva je spãla s mlãđìn brãton u kãmari svãk na svojòn pòsteji. Ónda je jédne večeri nìšto léglo ná nju, nìje se móglã mòvit ni zvãt ni rìči izústì. Dřžalo je zã

pópret – ognjište

kòstret – predivo od kozje dlake

lètrika – struja

bagùlìna – štap

žmùl – čaša

Pùja – Italija

múha brènkujã – velika muha

hìhóštra(t) se – hihotati se

búba(t) – v. PS

ruvìna(t) se – ozlijediti se

M

hãt – at, konj

hãt od ženē – žena jake tjelesne građe

bãčva – drvena posuda za držanje vina

prìpovída(t) – v. CO

pòsteja – krevet

ica(t) – v. ZP

S

skòs – svjesno pokušati nešto promijeniti

kãmara – spavaća soba

pòsteja – v. M

*rūke i noge i pritiskalo na prsima, ònega nà sebi nīje se móglà delibérat. Ûmrla óna ò strāha. Kād je pústi-
lo, razdèrala se u svè glāse. Dìglà se māti pa je òdve-
la u svòju kāmāru. Prispāla je u srīdi između mātere
i oca. Otāda je pòčelo mòrēnje. Sāmo što bi léglà
u pòsteju i zatvòrila òči da će zāspsa, èvo ti je, pritī-
ska, dìžī, mūčī, stīšćē. Hòdilo je to tāko da je Māla
ùmīrala òd strāha za ùvečer pòc spāt. Nēka je spāla
u srīdi s māterōn i ocen, īsto bi je mòrilo. Nīkako se
nīsu móglī tēga delibérat. Ònda je jédna žēna rékla
Mālōj da kād īmā zāspsat da nāpravi skòs, pròbūdī se
i tāko pòcēra mōru. Mūčila se óna tāko čīnit i pòsli
nīkōga vrīmenā fērmala je mōra mōrit. A mōrā bīt da
su cīlō tō vrīme māti i tētka zdūšno mòlile Bōga
da pòmožē! Kolikō je tēško i kākō je čóvik nēmočan
kād ga mōra mòrī gòvorī i klētva: Mōra te umòrila!*
(Rina Tomelić, rođ. 1949)

Tīca

*Īmā jédna tīčica sīvo káfene bójē kòjā se zòvē crve-
nòrepka. U nās ù kući se vīrujē kād se jāví tā tīca
nīko će umrīt. I tāko je stvārno bīlo: tāko je ùmrō
i nās dīde Īvan Sīlnī. Tāko su ga svī zvāli jer je bījo
jāk, a rádījo je bōjē i jāčē od drūgīh. Īvan se kāsno
oženījo. Dòbījo je sīna i cēr. Vòlījo je Īvan svòjū
dīcu vīšē nēgo òči u glāvi. Njēgova je cēr imala sīna
od šēs gōdīna kād se razbòlījo i ùmrō. Bīlo je tō
tēško Īvanu, tolikō tēško da je sa svòjīn sedandēsēt
ī sedan gōdīnā prēstō hódī ù poje i rádīt. Sīdījo je na
bōti na tōbīlici ili prīd gūstrīnōn, kād je jédna tīčica
dòšla i sīla na pucō od gūstrīnē. Ōn je znō da je tō
njēgōv ùnuk. I zā osan mīsēci je i òn pòšō za ùnukon.
A īsta se tā tīčica jāvíla i kād je umīla tētka Kāte.
Nās je Mīho stō u stānu na drūgōmu kātu u zgrādī.
Māti i tētka su mu žīvīle na Pēlīscu. Mīho se vrācō
dōma s pòsla i vidījo crvenòrepu īsprīd kūcē kākō se
šētā. Nīje mu bīlo drāgo pa je pòplašījo i pòtīrō.
Dōma je òbidovō i stō nīko dōba, ònda je trībō izāc*

mòvi(t) se – pomaknuti se
delibéra(t) se – osloboditi se
fērma(t) – prestati

T

tīca – ptica
kāfen – smed
hódī(t) – v. CO
bōta – terasa
tōbīlica – mala klupa na tri
noge
gūstrīna – čatrlja
pucō – otvor čatrlje
Pēlīnac – stari naziv za poluo-
tok Pelješac
òbidova(t) – ručati
tapīc – tapet
tīt – brisati
krēpan – mrtav
balātūra – balkon na koji se
dolazi stepenicama

vánka, kád príd vrátima na tapícu za tít nõge, lèžī krèpana crvenòperka. – Nìko će umrít – røkò je. Nìšta mi tò nìje drágo!

Dvā dánā pòsli téga umíra mu je tètka. Za vríme svètē mīsē u cřkvi kád je tètka bíla u kápsilu, prilétila je tíca pñko cřkve, od oltára pñko svíh júdi i klúpa svē do balátúre.

(Rina Tomelić, rođ. 1949)

Plāšila

Káko je plāšilo po Dīngaču, i to po Gónjēn Dīngaču, dílu kójī zòvēmo Dřme. Tò je pijāvskī i pòtòmskī díjo Dīngača. Tū su júdi imali málē kúće u kójima se žívilo kád se u bāštini imalo pòsla, ká se rádilo òko lozē i māsłina. U tíma kúćicama žívilo se i po setēmānu i víšē dánā døk se rābota nē bi zgòtovila. Tū se móglo rābota døk bi na Žúpi zémja bíla mókra od pūstíh kíšā i kád bi léd òkovō pòtòmskō i pijāvskō pòje. Tū bi se po nóci, ne bāš svāku nōc, āli čēsto čúlo lājānje, kō kád kúćak lājē, a nìje bíjo kúćak. Lājō bi táko kō da plāčē, kō da zāvijā, kō da cvílī, déboto kō da je čóvik, a nìje čóvik. U počétku se o tému šúškalo, āli ká se pòčelo vřti i dólazi òkolo sāmih kúćica, dólazit pòpríd vrāta, a dōmaći kúšci podvíjali rēp, ùlazili u kúćice, zabíjali se pod slāmice, cvílili júdima òkolo nóga i ùmirali òd strāha, ísto kō i júdi, znāli su da je nika strāhoća Bòžjā. Újutru nìgdi níčesa. Óvō se otéglo. Svřt ùmirō òd strāha. Nìko nìje znō štó je, svē dok nísu to rékli frātrima. Óvī su s Bòžjōn pòmōci, s mōlívama, krížanjēn i kíštenōn vodōn otklōnili tō prokléstvo.

(Vlado Surjan, rođ. 1922)

Dñni

Dñni su dūše ùmrlíh štō ne pasávajū ù raj pñja nego ispunū kážnu Bòžjū. Prōju kros prgátōriju. Tò su dūgaškē kolóne málē kō mrāvi. Ímā jī na svākōn koráku. Kā se smřknē, pòčmu hódít. Partívajū po

P

Dīngače – v. ZP

Dřme – predio Dingača

bāština – zemlja, vrt

setēmāna – tjedan

rābota – posao

rābota(t) – raditi

Žúpa – središnji predio Pelješca

kúćak – pas

déboto – skoro

frātar – svećenik

Đ

pasava(t) – prolaziti

prgátōrij – čistilište

partíva(t) – odlaziti

híjada – tisuća

nóci i nè vidū se i tō od kã se smřknē, do pŕvih kokótã. Kã čòvik po nóci izãje is kućē, vidi na hŕjade dúšã. Mòžū se vidit ako s pacijencōn abãdãš hòdeći za pópon i sēmpre se rukōn dŕžiš za njēgovu mântiju. Táda mòžēš vidit svē dúše okolò sebe. Svãko čejãde kòjē nŕje grŕšno, mòžē se u četvrtak u nóci zãgledat u svētōga Vŕda i vidi ēe svŕce pri cřkvōn. Tō su dúše mŕca kòjē zòvū đŕni.

(Vlado Surjan, rođ. 1922)

pacijēnca – strpljenje

sēmpre – stalno

čejãde – čovjek

3. Analiza

Nad tekstovima je provedena dvostruka analiza: s jedne strane promatran je izraz, odnosno dijalekt središnjega Pelješca, a s druge sadržaj, tj. prisutnost i odsutnost motiva značajnih za tradicijsku kulturu.

3.1. Analiza izraza

Govori središnjega Pelješca spadaju u novoštokavski ikavski (ili zapadni) dijalekt štokavskoga narječja⁹, a prethodno ih je opisala samo M. Tomelić Ćurlin¹⁰. Analiza u ovome radu utemeljena je isključivo na prikupljenim tekstovima (što je vidljivo i po danim primjerima). Navedene su posebnosti na fonološkoj, morfološkoj i sintaktičkoj razini.

3.1.1. Fonologija

Vokalizam zahvaćenih govora pokazuje novoštokavski razvoj, odnosno ima peteročlani sustav: *a, e, i, o, u*. Stari **ě* u govorima središnjega Pelješca razvio se u *i* (npr. *čóvik* CO, *lípe* V, *svítu* N/P, *nŕšto* PS), a poluglasovi (**ь*, **ѣ*) najprije su se izjednačili (**ə*), a zatim reflektirali kao

⁹ Detaljan opis i podjela na dijalekte može se naći u: J. Lisac, *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*, Zagreb 2003.

¹⁰ M. Tomelić Ćurlin, *Fonologija i morfologija govora središnjeg područja poluotoka Pelješca*, Zagreb 2007, rukopis.

a (npr. *döbar* N, *curétak* S, *kúćak* P). Prednji nazal (**ɛ*) dao je *e* (npr. *séstra*), a stražnji (**ɔ*) *u* (npr. *súsid* N). Svi vokali mogu biti i dugi i kratki. Svi vokali mogu biti naglašeni i nenaglašeni te se mogu naći u početnom, središnjem ili krajnjem slogu, no nalazi se i protetsko *j* u primjeru *jöpet* NDK. Zijev je u slijedu *io* ukinut izgovorom poluvokala *j* (npr. *bjjo*), a u slijedu *ao* došlo je do kontrakcije ili sažimanja vokala u dugo *o* (npr. *pripovídō* CO, *dō* NDK).

Konsonantski i sonantski sustav potvrđen u tekstovima također je novoštokavski, no nije potvrđen glas *dž*. Glas *h* dobro se čuva. Glas *f* nalazi se samo u posuđenicama, onomatopejskim riječima i riječi *ifalo*¹¹ ‘slučajno’. Jednačenja po zvučnosti, mjestu i načinu tvorbe dosljedno su provedena, čak i u proklitikama (npr. *is kućē, š njm̃*). Nalaze se potvrde dviju starih jotacija te u nekoliko primjera i najnovije, treće jotacije (npr. *pöcerō* PS). Došlo je do disimilacije u primjeru *lèbro*. U sustavu postoji tendencija prema gubitku finalnih okluziva, najčešće *d* (npr. *sä < sad, kã < kad*) i *t*, i to u infinitivima gdje je *i* još prije apokopirano, pa se *t* našlo na kraju riječi (npr. *dã < dati, jš < jesti*). Potvrđena je i pojava spirantizacije, tj. gubitka zatvora ispred zatvornika (*kũšci* ‘psi’), koja se inače veže uz čakavsko narječje, a u *peliškim* je govorima ili uvezena iz susjednih čakavskih dijalekata ili je već postojala kao arealna značajka obalnih hrvatskih prostora, odnosno adrijatizam. U tekstovima su potvrđeni i drugi adrijatizmi: finalno *-m* prelazi u *-n* u nastavcima i nepromjenjivim riječima (npr. *glàmicōn* CO, *svojm̃* PS) te delabijalizacija *lj > j* (*pöje*).

Akcentuacija *peliških* govora ima tri relevantne opreke. To su naglašeni : nenaglašeni, dugi : kratki te uzlazni : silazni. Relevantni su: mjesto, duljina i ton naglasaka. Naglasni sustav čine jedinice: kratki silazni naglasak (*à*), dugi silazni naglasak (*â*), kratki uzlazni naglasak (*â*), dugi uzlazni naglasak (*á*), nenaglašena zanaglasna duljina (*ā*) te nenaglašena kračina (*a*). Mjesto naglasaka je slobodno, s distribucijskim ograničenjem za zadnji slog: na njemu može biti samo dugi silazni naglasak (koji je razvijen od neoakuta: npr. genitiv jednine *ženē* M, pa se može reći da je došlo do pomaka siline u istome slogu, s druge na prvu moru). Kratki silazni naglasak pomaknut je sa središnjih i zadnjih slogova prema početku pa na iskonski

¹¹ Ako uz primjer nije navedena kratica koja označava iz kojega je zapisa, znači da se primjer pojavljuje na više mjesta u tekstovima.

dugim vokalima ili naknadno produljenima daje dugi uzlazni naglasak (npr. *óvca*, gdje je došlo do duljenja pred sonantom; ili *búbat*, gdje je u iskonski dugo < osl. **būbátъ*). Na iskonski kratkim vokalima u nekim slučajevima nakon pomaka nalazi se kratki uzlazni (npr. *jèdan*, *dòlazi*) dok je u drugima taj naglasak produljen u dugi uzlazni (npr. *jédna*, *žéna*, *nóga*). Do ovakvoga duljenja može doći i na proklitikama (npr. *kó će*, *ná nju*, *ná pod*). Kratki silazni naglasak može se naći samo na apsolutnom početku riječi (prvi slog ili proklitika). Uzlazni naglasci zbog prirode svoga postanka ne mogu se naći na kraju riječi ni na jednosložnim riječima. Dugi silazni naglasak može se naći i na središnjem slogu (npr. *petájū* N). Ako je pomaknut dugi silazni naglasak, ostaje zanaglasna duljina (npr. *setémānu* P). Ako se naglasak prenosi na proklitiku, mogu se realizirati kratki silazni (u riječima naglasne paradigme C¹², npr. *ŭ poje*, *nǎ noge*), kratki uzlazni (u riječima naglasne paradigme A, npr. *ŭ kuću*) ili, kao što je već rečeno, dugi uzlazni naglasci. I naglašena riječ može privući naglasak (npr. *dvá dāna*, *okolò sebe*). U nekim primjerima ne dolazi do prenošenja u očekivanim pozicijama (npr. *i vřě*).

3.1.2. Morfologija i sintaksa

U analizi **imenskih riječi** treba izdvojiti nekoliko značajki. U množini jednosložnih imenica muškoga roda ne dolazi proširak *-ov/-ev-* (npr. akuzativ množine *röge* N). Imenica *ponoć* deklinira se prema o-deklinaciji, tj. kao imenica muškoga roda (genitiv *pónoća*). U dativu i lokativu pridjevsko-zamjenske deklinacije ženskoga roda dolazi nastavak *-on*, a ne *-oj* (npr. *u zlatnon*, *ton ženi*). Pokazne zamjenice muškoga roda su *tī*, *onī* (a ne *taj*, *onaj*), a genitivi su im *tega*, *onega*.

Glagolske riječi imaju u konjugaciji sačuvanu starinu u 3. licu množine prezenta glagola gdje dolazi nastavak *-u* (npr. *nösū*, *nè vidū*, *mōžū*). Glagoli koji su imali nazalni infiks **nǫ-* na njegovu mjestu imaju *-ni-* (npr. *pomáknit*, *pòdignit* M). U glagolskom pridjevu radnom muškoga roda finalno *-l* vokalizirano je kao *-o* (npr. *pòšō*).

¹² Osnovne podatke o praslavenskim naglasnim paradigmama i njihovim sinkronijskim odrazima vidjeti u: M. Kapović, *Razvoj hrvatske akcentuacije*, „Filologija” br. 51, 2008, str. 1–39.

Kod **nepromjenjivih riječi** izdvaja se veznik *jerbo* s naveskom *bo*, veznik *oli* 'ili' te prilog *náse* 'natrag'.

Na **sintaktičkoj razini** često dolazi do elipse pomoćnoga glagola *biti* u perfektim oblicima (npr. *Hòdila jédna žena púten, dóšla do mālōga, pomilúšila ga po glávi...* N). Nalazimo pripovjedački kondicional I. koji opisuje radnju koja se ponavlja u prošlosti (npr. *Júdi bi po nóci hòdili s glàmicōn. Svítlili bi isprì sebe.* CO). Potvrđen je i pripovjedački imperativ kojim se prepričava dinamična radnja (npr. *i ùdri búbat po njōn* PS). Zamjenica *ti* u svom dativnom enklitičkom obliku može imati ulogu čestice (npr. *ěvo ti je, prit̃ska, dž̃t̃ S*).

3.2. Analiza sadržaja

Područje neobjašnjivog „ispunjeno je strahom koji se povezuje s bićima s drugoga svijeta i njihovim pojavama na ovome svijetu”¹³. Kazivači su prepričali zgrade kojih su se sjećali, spominjući stvarne ljude, njihova imena te živo raspravljajući o postojanju vještica, mora, vila¹⁴... L. Šešo tvrdi da će pričanje o nadnaravnim bićima „uvijek stvarati okvir, obrazac, kontekst kojem će puno značenje dati vjerovanje ili barem pretpostavka u mogućnost vjerovanja u nadnaravna bića o kojima se priča”¹⁵.

3.2.1. Vještice

U hrvatskoj tradicijskoj kulturi, kao i u brojnim drugim svjetskim tradicijama, vještice su česta tema folklor¹⁶. Žene koje su smatrane vješti-

¹³ H. Fisher, *Stari demoni – novi konteksti: demonski likovi u suvremenim predajama*, „Narodna umjetnost” br. 40/2, 2003, str. 29.

¹⁴ U zapisima Vlade Surjana iz Pijavičina osim navedenih pojava, spominju se i: tintilini, kjusurići, tenji/tenci, bjuze, lorke i legromanti. Živko Kirigjija (rođ. 1922.) iz Potomja za njih kaže: *p̃ve dṽje ti se ṽž̃u z̃a dicu, t̃o su ti k̃ako d̃uše ñekr̃šteñog ùmrl̃og d̃jet̃a, t̃enjac oli t̃enac ti je ĩsto k̃o i vuk̃òdlak, a òṽe su t̃u dr̃uge k̃o pr̃kaze.*

¹⁵ L. Šešo, „Ja o tome znam, ali ne želim pričati”. *Tradicijska vjerovanja u nadnaravna bića u unutrašnjosti Dalmacije*, „Narodna umjetnost” br. 47/2, 2010, str. 100.

¹⁶ Cf. *Vražja družba. Hrvatske predaje o vilama, vješticama, vrazima i drugim nadnaravnim bićima. 250 najljepših obrađenih, 40 antologijskih izvornih*, ur. J. Vrkić, Zagreb 1995.

cama izgledom i ponašanjem odstupale su od zadanih društvenih normi. Društveno marginalizirane žene optuživane su svaki put kada se nekome u selu dogodila kakva nevolja. Uz njih se uvijek vezivao negativni predznak (vrana ili bljesak) jer su vještice, prema narodnom vjerovanju, imale posebnu moć koja im je služila za nanošenje zla¹⁷.

Dvije gore navedene priče dotiču se teme vještice: *Naprikuće* i *Ni o drvo ni o kam*. U objema je vještica (tj. *vištica*) prikazana po navedenom obrascu, s malim odstupanjima. Za naslov jedne od priča upotrijebljena je formula *Ni o drvo ni o kam* koja se u priči koristi da bi vještica dobila svoje nadnaravne odlike. Pogrešna upotreba formule dopustila je let svjedoku, ali on na vještičje sastajalište dolazi pretučen i ranjen¹⁸. Ta priča ima šaljiv ton. U priči *Naprikuće* vještica je svojim pogledom dječaku nanijela zlo. Tu vještica pokazuje svoje zle čini, odnosno bavi se ureknućem. Često je narod zbog nedovoljne prosvijećenosti pojedina oboljenja ljudi i stoke tumačio na razne načine od kojih je jedan ureknuće.

3.2.2. Vile, more, duhovi

Uz vještice se vežu i druga nadnaravna bića kao što su more, vile i sl. Mora je pojava koja napada čovjeka noću dok spava, umara ga, pritišće mu prsa tako da on ne može disati. Ne zna se razlog zašto i kada dolazi, kao što se ne zna ni koliko će dugo dolaziti. Riječ je o vrlo živom vjerovanju jer su kazivači spominjali stvarne ljude koji svjedoče da su se susreli s morama. Dvije su priče koje govore o tome: prva, nazvana po osobi koja je imala iskustvo s morom, *Mare*, a druga, nazvana po načinu borbe protiv te pojave, *Skos*.

Vile su nadnaravna bića u čije se postojanje i moć vjerovalo još od pradavnih vremena. Ljudi su ih zamišljali kao vitke, lijepo, graciozne djevojke, dugih kosa, uvijek obučene u bijelo, a nekad se spominje da imaju jednu ljudsku, a drugu magareću nogu. Kazivači su govorili da su prekrasno pjevale. Vjerovalo se da nisu nanosile zlo ljudima, osim onima koji

¹⁷ Detaljniji opis vjerovanja u vještice može se naći u V.S. Karadžić, op. cit., str. 166–167.

¹⁸ Cf. Lj. Marks, „*Ni o drvo, ni o kamen...*”. *Magične formule u hrvatskim predajama o vješticama*, „Narodna umjetnost” br. 44/2, 2007, str. 27.

su im se u nečemu zamjerali. Priče o vilama imale su bajkovite elemente, no u priči *Prnčeva spila* osjeća se i jak utjecaj epske poezije u zazivu *Opeče, ožeže, Vuko Vukojeviću!*

Priča *Dini* govori o čovječjoj duši i potrebi da se nakon smrti ona očisti od zla. Spominje se čistilište (*purgatorij*), čime se odražavaju katoličke dogme. Duše se nazivaju *đini*, a vide ih samo pojedinci koji nisu grešni.

3.2.3. Životinje

U priči *Tica* govori se o proroštvu, odnosno zloj kobi. Priča o ptičici koja nagoviješta smrt u obitelji zvučala je jezovito i zato što kazivač apsolutno vjeruje u nju. U priči *Crna ovca* na sličan su način prikazane životinje¹⁹. Kazivačeva želja da pokaže nešto nadnaravno nije imala toliko veliku ulogu koliko njegova želja da zabavi slušatelja. Ipak, i u ovoj priči nazire se narodno vjerovanje: da mu se ne bi nešto loše dogodilo, čovjek se treba nekoliko puta prekrstiti na izlasku iz kuće. To je vjerovanje i danas vrlo živo u narodu, s razlikom da je dovoljno tu radnju napraviti jednom.

3.2.4. Ukleta mjesta

Vjerovalo se i da postoje mjesta koja donose nesreću pa se kod ljudi često javljao strah pri prolasku kraj njih izraženiji noću. To se posebno odnosilo na groblja. Narod je vjerovao da se tamo nalaze zla bića, *plašila*, koja se javljaju samo noću. Kod djece su izazivala osjećaj straha, ali ni odrasli nisu bili ravnodušni. Priča *Plašila* nije vezana za groblje, ali joj je u bajkovitoj i mističnoj tematici u fokusu mrak ispunjen nepoznatim jezovitim zvukovima koje je otjerala vjera u Boga. Često su ljudi spas od neobjašnjivih pojava tražili u vjeri. Ponekad je sama spoznaja da je svećenik pozvan u pomoć bila dovoljna da se čovjek oslobodi utjecaja nadnaravnog. Vjera je suprotstavljena vjerovanjima, odnosno praznovjerju.

¹⁹ Cf. M. Pasarić, *Uloga životinja u predodžbama o smrti i zagrobnom životu u hrvatskoj etnografskoj građi*, „Kroatologija” br. 1/1, 2010, str. 213–227.

4. Zaključak

I analiza sadržaja i analiza izraza potvrđuju da se na Pelješcu folklorna tradicija vrlo dobro čuva, bilo da se radi o običajima i vjerovanjima, bilo da se radi o jezičnim značajkama. Ipak, u oba se aspekta mogu naći specifičnosti koje su samo pelješke. Primjerice priča *Prnčeva spila* govori o vilama, čime se uklapa u folklornu tradiciju, ali ih smješta na pelješku lokaciju, u rečenu špilju, pa možemo zaključiti da je priča lokalizirana. Na planu izraza pronašli smo mnoge štokavske značajke, ali i adrijatizme koji su zajednički štokavskim i čakavskim govorima te jednu koja je regionalno ograničena na pelješke govore: duljenje kratkoga uzlaznog naglaska (kako kanovačko tako i ono neprozirne motivacije). Prema tome, može se zaključiti da se u središnjem Pelješcu čuvaju stare jezične značajke i tradicijski običaji, no postoje i inovacije, specifične upravo za to područje u Hrvatskoj.